

MATAS MALDEIKIS

PASAULIO
PABAIGOS
ISTORIJA

TYTO ALBA

MATAS MALDEIKIS

PASAULIO
PABAIGOS
ISTORIJA

VILNIUS 2022

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt.

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas: parduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.

Draudžiama šį kūrinių, esančių bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti visiems prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

© Matas Maldeikis, 2022

© Pijus Burakas, viršelio iliustracija ir dizainas, 2022

© „Tyto alba“, 2022

ISBN 978-609-466-716-9

*Sūnui Povilui,
kad suprastų pasaulį,
kuriame jam bus lemta gyventi*

*BM – mano gyvenimo
raudonai piliulei*

Turinys

I dalis. **Stebuklų pasaulis, kuriame jau gyvenome**

1 skyrius. Gerosios liberaliosios demokratijos fėjos	15
Tvarka anapus chaoso	16
Nėra diskusijų, nėra politikos.....	17
Trys dabarties tvarkos šaltiniai	21
Nauja fronto linija	24
Kas vienija antiliberalizmo apologetus	25
2 skyrius. Kaip litvakas ir britų snobas parodė gerovės kelią.....	28
Litvako mįslė.....	30
Darbas ir linksmybės kalnų papėdėje	33
Pranašas, įskėlęs daug kibirkščių	35
Koziriai JAV rankose	40
Breton Vudso stebuklas	46
Bendrystės institucijos	48
3 skyrius. <i>Pax Americana</i> pasaulis	51
Karštos Šaltojo karo kibirkštys	52
<i>Pax Americana</i>	56
Atverta JAV rinka.....	60
Prekybos apsauga.....	63
Karinė narių apsauga	65

4 skyrius. Liberaliosios demokratijos stebuklas	68
Užkardyti karą remiant žmogaus teises.....	68
Didžioji J. Locke'o peržvalga.....	70
Gimdymo skausmai.....	74
Teisinės valstybės viršenybė	76

II dalis. **Stebuklai sklaidosi**

5 skyrius. „Aukso langelis“ užsidaro	81
Smitsonas neišgelbėjo.....	82
Infliacija įsisiautėja	84
Geležinės ledi revoliucijos	87
Vudu ekonomikos zombiai	94
Neoliberalizmas – verslo socializmas	99
6 skyrius. Mimikrijos amžius.....	105
„Nemokamos“ gerovės užkulisiai.....	107
Žaidimas be pabaigos ir taisyklių.....	110
Pranašiški J. Carterio žodžiai.....	112
Brutalios jėgos revanšas.....	118
Tikroji V. Putino ir Xi olimpiada.....	121
Laiko dvasios pamokos.....	124
7 skyrius. Laisvės fronto linijos.....	128
Neapibrėžtumo daugėja	129
Galių slinktis	132

Pražudytos galimybės	135
Jūros vėjo pagimdyta laisvė	137
Kintančios sistemos	139
Įrodymai kaupiasi	141
Pažink priešą savo	143
Nesuvokta mirtina grėsmė	146
Laisvės karas	148

III dalis. Neapibrėžtumo vėjai įsisiautėja

8 skyrius. Priešai bendrame kambaryje	157
Kinijos juostų ir kelių plėšikai	164
Potiomkino šalies legendos	173
Mūsų fronto pusė	178
Vietoj epilogo	185
Nuorodos	191

Ši knyga atsirado dėl įvairių priežasčių.

Ją privertė rašyti pyktis, kad grėsmėms pasaulyje didėjant gyvybiškai svarbūs Lietuvos užsienio politikos klausimai svirstomi taip neatsakingai.

Tiek dalyvaudamas diskusijose, tiek klausydamasis politikų ir apžvalgininkų supranti, kad prelegentai pernelyg dažnai neturi elementaraus supratimo, kokiame pasaulyje gyvename, su kokiais iššūkiais susiduriame ir kur link viskas sparčiai juda. Neįvertinus istorinio ir dabarties konteksto diskusija įklimpsta tuščiuose ginčiuose, kur verslo lobistų argumentai drąsiai pateikiami kaip galutinis tiesos žodis.

Problemą pagilina ir tai, kad dažnai labai sudėtingi tarptautinės politikos iššūkiai turi būti išnagrinėjami per porą minučių. Dalyviams toks formatas suteikia puikią galimybę paslėpti savo neišmanymą, laidų vedėjai šitaip sukonstruoja dinamišką šou laidą, bet žiūrovams tai vargu ar padeda suprasti, kas vyksta ir ko tikėtis.

Rimtesnės diskusijos, tikėtina, sunkiai įmanomos ir dėl to, kad Lietuvoje užsienio politika net dabar, kai mūsų šalis kartu su Europos Sąjunga *de facto* kariauja Ukrainos frontuose, vertinama tik per labai siaurą trumpalaikių nacionalinio verslo interesų prizmę.

Tokia ekonomizuota užsienio politikos samprata Lietuvoje galutinai įsigalėjo prezidentės Dalios Grybauskaitės laikais, kai politinių klausimų svarstymas beveik atvirai pradėtas vadinti politikų rietenomis. Lietuva turi jau antrą iš eilės tokį prezidentą, kuris atvirai skelbiasi nesąs politikas ir nematęs reikalo aiškiai apibrėžti savo įsitikinimų. Panaši išskirtinai populistiška laikysena iš šaknų pakerta rimtų tarptautinės politikos klausimų svarstymą ir drastiškai kertasi su senosiose demokratijose įprasta praktika.

Lietuva nėra vien maža atvira ekonomika, kurios visos ambicijos turi būti sutelktos į ekonomikos augimą. Lietuva yra Europos Sąjungos narė, ir jau vien todėl ji privalo aiškiai artikuliuoti, kad žmogaus teisės, demokratijos vertybės ir teisės viršenybė yra ir jos užsienio politikos raudonosios linijos.

Pastarieji klausimai, priešingai nei Lietuvoje įprasta manyti, yra pirminiai, o bet kokie Lietuvos verslo interesai ir pasiekimai tėra išvestinė liberaliosios demokratijos ir Lietuvos priklausomybės laisvės blokui dovana.

Šiuolaikinis pasaulis susiformavo po Antrojo pasaulinio karo, kai palankiai susiklostė daugybė aplinkybių. Kaip įprasta, procesai, iš pradžių garantavę sėkmę ir pažangą, pamažu atskleidė ir savo išvirkščiąją pusę. Prieštaringų tendencijų raizginys galiausiai pagimdė dabarties iššūkius. Norėdami suprasti, kur esame, ir rasti problemų sprendimus, privalome dar kartą peržvelgti nueitą kelią ir užčiuopti jo silpnąsias grandis. Būtent todėl knygoje labai daug istorinių reminiscencijų, kurios mažesniajam skaitytojui turėtų padėti geriau suprasti, dėl ko ginčijasi pasaulio politikos grandai.

Lietuva jau seniai privalėjo suprasti, kad toks mėgstamas Europos centro vaizdinys yra ne tiek garbė, kiek įpareigojimas.

Geografija visada yra ir istorija, taigi politika. Esame pernelyg priklausomi nuo pasaulio saugumo tvarkos, kad galėtume tyliai sėdėti kamputyje ir laukti, kol kiti už mus atliks visus darbus.

Tikrai malonu, kad per pastaruosius porą metų Lietuvos užsienio politikos balsas girdimas pasaulyje. Jis sulaukė daugybės pagyrimų liberaliosios demokratijos principus išpažįstančiose valstybėse ir ne mažiau pasipiktinimo iš autokratijos gerbėjų lūpų. Abi šios tendencijos rodo, kad einame teisingu keliu. Labai tikiuosi, kad ši knyga padės geriau suprasti, kur brėžiamos dabarties karų fronto linijos ir kokios naujos grėsmės kyla Vakarų pasauliui, kuriam jau trisdešimt metų priklauso Lietuva.

Ši knyga nėra akademinis veikalas, taigi autoriaus minčių nevaržo prievolė kiekvieną sakinį pagrįsti tyrimais, įrodymais ar formulėmis. Tai politinis veikalas, atspindintis autoriaus pasaulio supratimą. O skaitytojas gauna medžiagą, kurią galės interpretuoti pagal savo poreikius.

Vienam gal pravers čia sukaupia informacija, kitą sudomins galimybė pažvelgti į procesus iš kitokios perspektyvos. Bus ir tokių, kurie sakys, kad čia tik fantastinis romanas, kuriuo bandoma užglaistyti Klausio Schwabo ar reptiloidų pasaulio užvaldymo planus.

Knygoje pateikiama dabartinės pasaulio tvarkos traktuotė nėra autoriaus vaizduotės kūrinys. Joje dėstomas pasakojimas, kurį suformavo daugybė geopolitikos, istorijos, ekonomikos knygų bei žymių žmonių biografijos. Vis dėlto ilgoje šių kūrinių eilėje itin išskirčiau vieno iškiliausių geopolitikos ekspertų amerikiečio Peterio Zeihano knygą „Atsitiktinė supergalia“ („The Accidental Superpower“). P. Zeihano aprašyta dabartinės pasaulio tvarkos formavimosi ir griūties logika yra šios knygos atspirties taškas.

Gyvename daugelio žmonių kol kas nesuvoktų grėsmių laikais. Bet atėjo metas prisiminti ir SUPRASTI metaforą, kurią savo kalbose pavartojo du žiaurūs XX amžiaus autoritarai – Leninas ir Stalinas, sakydami, kad atėjus laikui pakarsime kapitalistus jų pačių parduota virve.

I

d a l i s

STEBUKLŲ
PASAULIS,
KURIAME
JAU GYVENOME

1

skyrius

Gerosios liberaliosios demokratijos fėjos

Kartą viename Indijos kaimelyje gyveno šeši akli žmonės. Jie dažnai ginčijosi, kaip iš tiesų atrodo dramblys, tad nuolatinių jų peštynių neapsikentę kaimelio gyventojai atvedė jiems dramblių.

Pirmasis žmogus palietė dramblio šoną ir susižavėjęs sušuko, kad dramblys panašus į milžinišką grublėtą sieną. Antrasis paglostė straublį ir pareiškė, kad dramblys panašus į ilgą gyvatę. Tas, kuris lietė dramblio iltį, nutarė, jog šis gyvūnas kaip aštri ir pavojinga strėlė, o tas, kuris lietė dramblio koją, pasvarstęs galiausiai apibendrino, kad dramblys panašus į labai didelę karvę. Dramblio ausį paglostęs aklasis nudžiugo, kad šis didingas gyvūnas yra it stebuklingas kilimas, skrendantis virš medžių ir kalnų, o jo draugas, kuris sugriebė gyvūno uodegą, liūdnai skėstelėjo rankomis: „Dramblys tėra ilga virvė.“

Ši plačiai paplitusi alegorija neblogai atskleidžia dažnų užsienio politikos debatų turinį.

TVARKA ANAPUS CHAOSO

Kai žiūrime televizijos žinias ar naršome internete, atrodo, kad regime daugybę padrikų viena su kita nesusijusių naujienų iš skirtingų pasaulio kraštų.

Štai Jungtinės Amerikos Valstijos stichiškai palieka Afganistaną, ir mus pribloškia drastiškas į paskutinio kylančio lėktuvo sparnus desperatiškai įsikibusių žmonių vaizdas. O va karas, kuris Rusijos įsiveržimo į Ukrainą išvakarėse dar atrodė visiškai neįmanomas, bet jau kitą dieną po invazijos plačiai vertinamas kaip logiškas ir net lauktas įvykis. Arba vėl žinia: Kinija pasipiktino Lietuvos sprendimu suaktyvinti bendradarbiavimą su Taiwanu ir isteriškai baudžia Lietuvą traukydama prekybos ryšius.

Iš pirmo žvilgsnio visos šios ir daugybė kitų istorijų neturi jokio bendro vardiklio, jokios šiuos pasakojimus siejančios bendros gijos. Stebi, stebiesi ir jautiesi taip, lyg slystum per vis aukštesnes bangas chaoso jūroje.

Vis dėlto tai nėra tiesa. Kiekvienas į objektą žvelgiame kiek kitoku aspektu, tad pabrėžiame nevienodus, dažnai net priešingus dalykus, nors anapus šių procesų egzistuoja pasakojimą vienijanti logika.

Ta bendra idėja tariamam chaosui suteikia pavidalą ir susieja įvykius, išstinkančius tokias, atrodytų, tolimas šalis. Jos saistomas prieštaringas pasaulis kreipiamas link ją formuojančių žmonių tikslo. Negana to, būtent ši pasakojimą kurianti ir neapibrėžtumą įveikianti idėja tokioms nedidelėms šalims kaip Lietuva daugiau nei ketvirtį amžiaus teikė privilegiją iš esmės neturėti jokios rimtesnės užsienio politikos.

Lietuvos vietos pasaulyje ir tikslų aptarimas buvo sutrauk-

tas į kelis ganėtinai aptakius šūkius, geriausiu atveju pabrėžiant vadinamosios ekonominės diplomatijos svarbą. Bet net tada, kai viešojoje erdvėje nė minties nekilo vertinti ne tik ekonominių ryšių naudą, bet ir galimas rizikas, net tada, kai tiek vidaus, tiek užsienio politikoje viena klaida vijo kitą, kažkas slypintis tarp-
tautinės erdvės šešėlyje leido ir Lietuvai išlikti virš vandens.

NĖRA DISKUSIJŲ, NĖRA POLITIKOS

Porą metų, kol galutinai susiformavo Sąjūdis, o ir vėliau, iki plataus Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo, politinėse diskusijose išsiskyrė kelios intelektualinės pozicijos. Esminiai aptariamai klausimai – pokyčių gylis ir jų tempas.

Dešiniųjų Sąjūdžio lyderių vadovaujama stovykla siekė radikalaus Lietuvos posūkio į Vakarų pasaulį ir reikalavo staigiu kirčiu Lietuvą atskirti nuo silpstančios Sovietų Sąjungos. Į pirmą planą keltas politinis nepriklausomybės klausimas, naivokai tikint, kad ekonominės problemos išsprendęs pačios savaime vos tik Lietuva taps laisva. Manyta, kad perėjimas prie laisvosios rinkos stebuklingai užkamšys visas sovietinės deficito ekonomikos skylės ir Lietuva jau po poros metų išvys gyvenanti kaip Švedija.

Grupė, kurią sąlyginai galima vadinti „tilto tarp Rytų ir Vakarų grupe“, pabrėžė laipsnišką Lietuvos pasitraukimą iš sovietinės erdvės, išlaikant gerus prekybos ryšius Rusijoje ir aplink ją. Šio provincialaus geografinio centrizmo politikos atstovai, argumentuodami tuo, kad visada daugiausia naudos gaunama draugaujant su visais be išlygų, akivaizdu, rėmėsi išimtinai ekonomine valstybingumo logika.

Galiausiai būta ir labai nedidelės grupės marginalių politikų,

kurie nuoširdžiai troško išlikti sovietinėje erdvėje. Tiesa, jų balsas buvo girdimas tik epizodiškai.

Kas vienijo dvi pirmąsias kiekybiškai ir kokybiškai geriausiai atstovaujamas pozicijas?

Tiek vieni, tiek kiti išsivadavimą iš Sovietų Sąjungos vertino ne tiek kaip priemonę, kuri leistų formuoti naujo pavidalo valstybingumą, kiek kaip galutinį tikslą, kurį pasiekus bus savotiška nacionalinės istorijos pabaiga.

Abiejų grupių atstovai, nors ir skirtingu mastu, nepriklausomybės klausimą svarstė iš ekonominės perspektyvos, jos tiesiogiai nesiedami su instituciniais demokratijos pamatais, tarkime, teisės viršenybės ar žmogaus teisių principais. Ne tik užsienio, bet net ir vidaus politikoje praktiškai nediskutuota apie socialines sistemas formuojančius moralinius postulatus – teisingumą, solidarumą ar lygybę. Visa kartu tai reiškė koncentravimąsi į trumpalaikius tikslus visiškai pamirštant vertybinę politikos apvaskalą.

Šitaip klausimui, o ką realiai reiškia Vakarų demokratija, į kurią taip energingai veržiamasi, laiko neliko. Net tokie Vakarų ekonominės gerovės aspektai, kaip darbuotojų teisės ar jas ginančių profsąjungų sklaida, dėmesio nesulaukė, tad ką jau kalbėti apie moterų ar mažumų teises. Geriausiu atveju buvo tikima, kad šie reikalai savaime išsisprendžia, jeigu tik įsigali laisvoji rinka. Blogesniu atveju klausimai apie apskritai žmogaus, taip pat moterų teises, jau neminint seksualinių mažumų, vadovaujantis primityvia socializmo samprata, buvo siejami su sovietine sistema. Užsienio politikos reikalai vėl pradėti aktyviau aptarinėti tūkstantmečių sankirtoje sprendžiant stojimo į Europos Sąjungą ir ypač prisijungimo prie NATO klausimus. Tiesa, ir tuomet akcentuoti ekonominės gerovės ir valstybės saugumo iššūkiai.

Išsprendus technines įsiliejimo į Vakarų demokratiją problemas pamažu užsienio politikos klausimų sritį ištiko gili intelektualinė krizė. Pradėjo vyrauti nuomonės, kurios bemaž visada rėmėsi labai skurdžiu pradinės informacijos kiekiu. Neįvertinus konteksto svarbos paskubomis surankiotas poros tezių, kartais net prieštaringų, rinkinukas rodė arogantišką tikėjimą asmeni- ne neginčijama tiesa.

Seimo ir net prezidento rinkimų diskusijos vis dažniau atrodė it vidurinės mokyklos protmūšis, kur per dvi minutes politikas nori nenori buvo verčiamas taip sudėlioti atsakymą, kad neliktų nei minties, nei konteksto, nei išvadų pagrindimo. Problemų laukas traukės, viešas atviras diskusijas – labai panašiai kaip propagandiniuose Rusijos kanaluose – vis dažniau keitė laidelės apie politikų atostogų planus ar mėgstamus patiekalus.

Mąstantys politikai ėjo į pogrindį, viršun kopė žavūs populistai, ir buvo jau visai nebesvarbu, kad kalba žmogus, aptariama tema neskaitęs nė vienos rimtesnės knygos ar analizės.

Argumentuotos polemikos lauką įveikė nuomonės, susidarytos ne iš išmanymo, o iš savo neišmanymo ribų nesuvokimo. Atėjo laikai (ir jie vis dar tokie pat), kai politika Lietuvoje galima užsiimti neišmanant istorijos, negebant suformuluoti vertybių, kurioms atstovauji, ir net aptakiai nesuprantant aptariamų klausimų esmės, juolab konteksto.

Ne kas kita, o būtent toks esmių nesuvokimas leido išrinktai prezidentei Daliai Grybauskaitei, pagal Konstituciją atsakingai už užsienio politikos strategiją, savo kadenciją pradėti nuo bandymų bičiuliauti su Rusija ir kviesti tuometį šios šalies prezidentą Dmitrijų Medvedevą į Sausio 13-osios minėjimą. Tikrai neatsitiktinai nuskambėjo ir D. Grybauskaitės šmaikštus (?) šūkis „nedraugausim su ubagais“, anuomet, beje, skirtas ir Ukrainai¹.

Arogantiškas vienasmenis, paremtas tik nuomone, o ne gilesniu tarptautinės politikos konteksto išmanymu, kad ir ką dabar savo knygoje aiškintų prezidentės patarėjos, buvo ir atsisakymas vykti į Prahą susitikti su Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentu Baracku Obama².

Mažų mažiausiai keistas buvo ir dabar tiesiog agresyviai demokratinėms vertybėms atstovaujančios kadenciją baigusios prezidentės poelgis, kai ji 2018-ųjų rudenį kartu su prorusišku Čekijos prezidentu Milošu Zemanu, Kubos komunistų partijos politbiuro nariu ir šalies prezidentu Miqueliu Díazu-Caneliu, Dominikos išsivadavimo partijos lyderiu ir šalies prezidentu Danilo Medina, Kenijos prezidentu Uhuru Kenyatta, Panamos prezidentu Juanu Carlosu Varela, partizanų vadu, įsitikinusiu leninistu, Salvadoro prezidentu Salvadoru Sánchezu Cerėnu, Kuko Salų ministru pirmininku Henry Puna, Vengrijos premjeru Viktoru Orbanu, Laoso liaudies revoliucijos partijos politbiuro nariu, ministru pirmininku Thonglounu Sisoulithu, Rusijos premjeru Dmitrijumi Medvedevu, Pakistano ministru pirmininku Imranu Khanu ir Vietnamo komunistų partijos centro komiteto politbiuro nariu, šalies ministru pirmininku Nguyenu Xuanu Phucu važiavo nusilenkti Kinijos komunistų partijos generaliniam sekretoriui Xi Jinpingui tuo metu, kai Jungtinės Amerikos Valstijos ar didesnė dalis Europos šalių jau garsiai skelbė apie Kinijos keliamą grėsmę ir absoliučiai visi mums vertybiniu požiūriu artimesnių Vakarų valstybių vadovai renginį ignoravo.

Džiunglių pasaulyje panašios klaidos Lietuvai atsieitų pernelg brangiai. Tačiau šiltnamio aplinkoje, kurioje ilgą laiką tarpome, tokie akibrokštai nesulaukdavo didesnio dėmesio, pasimiršdavo ir viskas toliau tekėjo įprasta vaga.

Padėtis iš esmės pasikeitė prieš porą trejetą metų.

Skambi antraštė tarsi sakytų, kad beliko pasirūpinti, kaip saugiau nušliaužti į kopas. Vis dėlto, kaip ne kartą pabrėžiama ir pačioje knygoje, pasaulis per sudėtingas, kad parūpintų paprastų pasirinkimų. Daug istorinių ekskursų į tai, kas sukūrė vadinamąją taisyklėmis grįstą tvarką – papildomą mažų valstybių saugumo garantą. Šiai tvarkai iškilo pavojus – ne tik dėl autokratų geriau ar blogiau maskuotų užmačių, bet ir dėl nuosavų klaidų. Aišku yra viena – nuo to, kaip į šiuos iššūkius mes reaguosime šiandien, priklausys ištisų kartų ateitis.

Lietuvos Respublikos ministrė pirmininkė Ingrida Šimonytė

Žiūrėdamas į politikus, kurie sprendžia svarbius kasdienius ne tik mano, bet ir visos Lietuvos gyvenimo klausimus, visada viliosiu ir tikiuosiu, kad jie protingesni už mane ir supranta kontekstą, kuriame mes visi gyvename. Šioje knygoje Matas Maldeikis ne tik parodo, kad supranta, bet ir paaiškina man bei kitiems, kodėl pasaulis yra toks, koks yra.

Komikas Paulius Ambrazevičius

Labai laiku pasirodęs trumpas ir tikslus naujausios mūsų laikų istorijos pasakojimas. Rekomenduoju visiems, kam rūpi, ar tikrai mes pasiekėme tašką, kurį Francis Fukuyama kažkada pavadino „istorijos pabaiga“.

Rašytojas Aidas Puklevičius

ISBN 978-609-466-716-9

TYTO ALBA

Pirkite internetu
www.tytoalba.lt